

OTDK – dolgozat

Jelige: „metanyelv”

Angol episztemikus modális kifejezések magyar fordítása

Kézirat lezárása: 2013. május 5.

Bevezetés

A beszédet nem csak arra használjuk, hogy mondanivalónkat közöljük, hanem arra is, hogy a világról elmondott tények mellett, kifejezzük saját személyes attitűdünket, véleményünket a minket körülvevő világról, illetve arra, hogy lehetséges világállapotokat mutassunk be.

A nyelvi kategória, ami erre szolgál, a modalitás. A modalitás minden nyelvben megtalálható, ezért egy univerzális nyelvi kategóriának tekintjük. A fordítástudománynak ezért külön figyelmet kell szentelnie a modalitásnak, ugyanis számos problémát vet fel.

A fordítónak, mint kultúrák közötti közvetítőnek, meg kell találnia azokat az eljárásokat, amellyel az eredeti szöveggel egyenértékű fordításokat hozhat létre. Azonban ezt megnehezíti az, hogy a különböző kultúrák más-más módon épülnek fel, jellegzetes tulajdonságokat fedezhetünk fel a világról való nézeteikben. Ez pedig nagy hatással van a nyelvre, s még nagyobb hatással az olyan nyelvi kategóriákra, mint a modalitás.

Minden nyelvben jelen van a modalitás, azonban kifejezőeszközei nyelvenként változnak. S bár vannak átfedések a nyelvek között a modális értékhordozók tekintetében, használati gyakoriságuk nem egyezik meg minden nyelvben. Példaként vehetjük azt, hogy míg az angolban nagyon nagy szerep jut a modális segédigéknek, addig a szakirodalom (Kugler 2000; Kiefer 1986; Benő 2010) és a saját empirikus kutatásom eredményei (Schnébli 2011) alapján is elmondható, hogy a magyar nyelvben a feltételes mód, a ható igeképzők, a felszólító mód, illetve a jövő idő gyakran látja el a modális értékhordozó szerepét.

A modalitás vizsgálata esetében a kontrasztív összehasonlítás és összegzés megtörtént, erre a modalitás fogalmának a bemutatásakor ki is térek, azonban a fordítástudományi kutatások megkövetelik, hogy meghaladjuk ezt az összegzést. A nyelv használatában él, és a fordító a mindennapokban a használt nyelvekkel dolgozik, amikor közvetít forrásnyelv és célnyelv között. Ezért van szükség arra, hogy olyan gyakorlati vizsgálatokból származó eredményeket is fel tudjunk mutatni, amelyek kétnyelvű szövegkorpuszok összehasonlításán alapszik, és így általánosítható következtetéseket tudunk levonni.

A modalitás, illetve a modális értékhordozók fordítástudományi szempontú tanulmányozásával először 2011-ben foglalkoztam. A modális jelentések érvényesülése William Golding *Lord of the Flies* című művének magyar fordításában címmel írtam szakdolgozatot, amelyben az angol nyelvű regényt és annak magyar nyelvű fordítását hasonlítottam össze a

modális érték-hordozók szempontjából. Munkámban minden modális érték-hordozót megfigyeltem, mégis a fő hangsúlyt az angol modális segédigék fordítási módjainak vizsgálatára fektettem. Ez a kutatás igazolta azt a tényt, hogy az angol modális segédigék árnyaltak, mindegyikhez sajátos jelentésárnyalatok társulnak. Ehhez viszonyítva a magyar nyelv modális kifejezőeszközei kevésbé árnyaltak. A magyar modális érték-hordozókhoz több jelentés is társulhat, s ezáltal általánosabbá válik. Például a *can* és a *could* segédigéket, illetve a *be able to* segédigéket gyakran a *-hat/-het* igeképzővel fordítjuk. Ilyenkor belső és külső megengedhetőséget, eshetőséget, vagy lehetőséget fejez ki. Ugyanakkor a *shall* és *should* fordítása esetében is megjelenhet, mint javaslatot kifejező érték-hordozó (Schnébli 2011: 46).

Dolgozatomban egy árnyalt jelentésszerkezettel rendelkező modális érték-hordozó vizsgálatát szeretném bemutatni, mégpedig az angol modális episztemikus kifejezések lehetséges magyar fordításait.

1. Mi a modalitás?

Dolgozatomban nem szeretném részletesen körüljárni a modalitás témakörét. Csupán azokra a fogalmakra szeretnék rávilágítani, amelyeket felhasználok az episztemikus modális kifejezések fordításának a vizsgálatakor. A továbbiakban vázlatosan bemutatom a modális jelentést, s megjelölöm azokat a legfontosabb műveket, amelyek behatóan elemezték azt.

A modalitás fogalmával számos nyelvész foglalkozott. Angol nyelvi viszonylatban alapműnek tekinthető Palmer, F. R. *Modality and the English Modals* című műve, amely a modalitást és a modális segédigéket vizsgáló nagy összegző mű. A modalitás kifejezőeszközeinek bemutatásával és a lehetséges kutatási módszerek megfogalmazásával foglalkozott Ferdinand De Haan (De Haan 2004), valamint Francisco Garcia Gonzálves (Gonzálves 2000).

Magyar viszonylatban Kugler Nóra a *Magyar Grammatikában* (Kugler 2000) írt a modalitásról, Kiefer Ferenc pedig részletesen tanulmányozta a magyar nyelv modalitást kifejező elemeit (Kiefer 1986).

Bármelyik művet vesszük figyelembe, úgy az angolban, mint a magyarban, a modalitást mint szemantikai-pragmatikai kategóriát vizsgálják. Ugyanakkor a különböző nyelvészek által felállított meghatározások alapgondolata az, hogy a modalitás az emberi kommunikációnak azon jellegzetessége, hogy nem csak tényeket képes kifejezni, hanem képes utalni a világ egy

lehetséges vagy kívánt állapotára. Ez a modális jelentések tágabb értelmezése, melyet Kugler is bemutat a Mondattanon belül (Kugler 2000: 387).

A modalitásnak létezik egy szűkebb értelemben vett meghatározása, amely a modális jelentéseket mint beszélői attitűdöt értelmezi. Kugler szerint a beszélői attitűd jelölése „az a művelet, amellyel a beszélő egy állítást nem tényként, nem létező realitásként ábrázol, hanem saját viszonyát rávetítve a mondatot nem valóságábrázolóvá teszi” (Kugler 2000: 386–387).

Azonban angol és magyar viszonylatban egyaránt a nyelvészek kihangsúlyozzák, hogy a modalitás nem korlátozódik a beszélői attitűd jelölésére (Kiefer 1986: 3–37; Kugler 2000: 387; Gonzálves 2000: 1–18).

1.1 Az episztemikus modalitás

A modalitás osztályozásával számos mű foglalkozik. Lyons (1977), Palmer (1979), Frawley (1992), De Haan (1997) a logikai modalitást követve két fő kategóriát állapítanak meg: az episztemikus és a deontikus modalitást.¹

Az episztemikus modalitást, mint a beszélő tudásához, ugyanakkor hitéhez, hiedelmeihez kapcsolódó véleményt és minősítést kifejező kategóriát határozhatjuk meg (Kiefer 1986: 3–37). De Haan meghatározásában ez egy bizonyossági fokot jelöl, amelyet a beszélő közöl az általa ismert valóságról, amikor egy állítást fogalmaz meg.

A deontikus modalitás nem hiedelmekhez, hithez, vagy tudáshoz kapcsolódik, hanem belső vagy külső kötelezettségekből fakadó szükségszerűségek erejét jelzi (Benő 2010; De Haan 2004: 6).

A továbbiakban az episztemikus modalításra fektetem a hangsúlyt De Haan meghatározását követve. Az episztemikus modalitás esetében a beszélő saját tudása alapján állapít meg valamit. Ha a beszélő biztos a mondanivalója valóságában, tudása megingathatatlan, akkor a modalitás kifejezőeszközei elmaradnak, és egy állítás, kijelentés formájában jelenik meg a mondanivaló. Amennyiben a beszélő nem biztos a tudásában, nem támaszkodhat teljes mértékben arra, hogy az általa birtokolt tudás minden bizonnyal igaz, akkor a megfelelő modális kifejezőeszközzel érzékelteti azt, hogy állítása mennyire megbízható.

¹ A modalitásnak még más kategóriái is ismereteseek: bulletikus modalitást, affektív modalitást, cirkumsztanciális modalitást, diszpozicionális modalitás (Kugler 2000: 387).

A De Haan-féle meghatározásban az episztemikus modalitás nagy jelentőséggel bír, ugyanis a szerző szerint a beszélő kijelentéseivel jellemzi önmagát. A beszéd formálja a beszélőről mások által alkotott képet. Alakítja a beszélő hitelét, megbízhatóságát azáltal, hogy az hogyan fejezi ki magát. Minél pontosabban fejezi ki valaki magát, azaz igyekszik az általa birtokolt tudás megbízhatósági mértékét is feltüntetni (biztosan tud egy adott dolgot, vagy csak sejtí azt), annál inkább tekinthető megbízható, komoly embernek.

Egyes kultúrákban, mint például az angolban, nagyon nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a kijelentéseket hogyan közlik, mivel jól tudják, hogy az emberi tudás korlátozott. Épp ezért nagyon összetett modális rendszerrel rendelkeznek.

Az episztemikus modalitásnak fontos eleme az is, hogy nemcsak a tudás mértékét fejezi ki (**Biztos**, hogy nincs már otthon. **Lehet**, hogy nincs már otthon.), hanem megjelöli, mintegy kihangsúlyozza a birtokolt tudás személyes voltát is, vagyis azt, hogy minden ami elhangzik, az ő meggyőződése szerint, az ő hite szerint van úgy, ahogy mondja (**Szerintem**, már nincs otthon. **Azt hiszem**, már nincs otthon.).

1.2 A modalitás kifejezőeszközei az angol és a magyar nyelvben

A modalitásnak számos kifejezőeszköze van az angol és a magyar nyelvben egyaránt. Az angolban a modális érték legfőbb hordozói a **modális segédigék**, azonban a modalitást nem lehet csupán ezekre leszűkíteni (Gonzálves 2000: 1–18.). A segédigék mellett a **melléknévek**, a **melléknévi igenevek**, a **főnevek**, a **nem modális igék**, a **határozószók**, az **igeidők**, a **partikulák**, az **utókérdések**, a **morfoszintaktikai sűrítés**, az **emfatikus do**, az **emelkedő hanglejtés** és az **episztemikus modális kifejezések** is a modális jelentés kifejezőeszközei (Gonzálves 2000: 4–5; De Haan 2004: 11–24).

A magyar nyelv modális kifejezőeszközeit Kugler (2000: 387) és Kiefer (1986: 3–37) is összefoglalja. Összesítve ezek a következők:

1. **modális határozószók**: *valószínűleg, feltehetőleg*;
2. **modális segédigék**: *kell, lehet, szabad, akar, kíván, óhajt*;
3. a **-hat/-het** ható képző, mely lehetőséget fejez ki;
4. **a feltételes mód jele**;
5. **modális igék**: *hisz, vél, gondol, feltesz, feltételez, gyanít, megállapít, kérdez, parancsol, kíván*, és ezek szinonimái;

6. **az evidencia forrását jelző nyelvi elemek**, melyek „a beszélő mondanivalójának igaz voltával kapcsolatban vállalt elkötelezettségének a fokait fejezik ki”: *biztosan tudom; lehetséges* (Kiefer 1986: 3–37);
7. **mondatfajták**, melyekhez Kugler szerint modális alapértékek kapcsolódnak;
8. **módosító mondatrészletek, modális fő- és mellékmondatok**: *akarom mondani; az igazat megvallva; ne tudd meg* (Kugler 2000: 387)².

2. Az angol episztemikus modális kifejezések

A szakirodalomban sokan foglalkoztak az episztemikus modális kifejezések vizsgálatával, azonban eltérő mértékben, eltérő jelentőséget tulajdonítva nekik, sőt még a megnevezésükben is különbségek mutatkoznak. De Haan (2006: 20) modális kifejezéseknek (*modal tags*), Gonzálves korlátozó kifejezéseknek (*hedging expressions*) (Gonzálves 2000: 124), Wierzbicka (2006: 204) pedig episztemikus kifejezéseknek (*epistemic phrases*) nevezi őket. A továbbiakban Wierzbicka által javasolt megnevezést fogom használni, és az ő munkáit felhasználva fogom értelmezni ezeket a kifejezéseket.

Anna Wierzbicka, az ausztráliai egyetem professzora, számos művében vizsgálja a nyelvek és kultúrák kapcsolatát (Wierzbicka 1986, 1997, 2006). A dolgozat szempontjából azért fontos a munkássága, mert részletesen feltérképezi az angol episztemikus modális kifejezéseket, és mindamellett, hogy bemutatja őket, segítséget is nyújt az értelmezésükben.

Ezeknek a kifejezéseknek, jelentésének minél pontosabb meghatározása azért jelent problémát, mert a rendszer, amelyet együttesen képeznek nagyon árnyalt, és a nem anyanyelvi beszélő számára nehézséget jelenthet a megértésük, a fordító számára pedig nem egyszerű feladat a célnyelvbe való átültetésük.

Wierzbicka a kultúrák és nyelvek közötti kapcsolatot vizsgálja, ezen belül nem csak a kulturális tárgyakat, hanem a kultúra mögött álló mentális világot, gondolkodásmódot (Wierzbicka 1997: 4). Állítása szerint, a kultúrák egy közös fogalomtárral rendelkeznek, melyet a történelem és a kultúra fejlődése, alakulása formál. Minden kultúrában kialakul egy gondolkodásmód a hosszas történelmi átalakulás eredményeként, és ez lesz végül az, ami tipikusnak, ami normálisnak tekinthető az adott kultúrában (Wierzbicka 1997: 7). Ez a

² Az utolsó kifejezőeszköz a beszélői attitűd kifejezőeszköze. Így csak akkor érvényes, hogyha a beszélői attitűdöt is modalitásnak tekintjük.

gondolkodásmód idővel kodifikálódik a nyelvben és az adott nyelv kulcsszávaiban, és ez a jelenség leginkább a kultúra szempontjából releváns szavak használatának a gyakoriságában érhető tetten. Ezért Wierzbicka feltételezi, hogy a nyelv elemzésén keresztül el lehet jutni az adott kultúrához, a kultúra gondolkodásmódjához.

A nyelvek összehasonlítása az egyik értelmezési lehetőség. A gondolkodásmódhoz viszont csak szavakon keresztül lehet eljutni. Azonban a szavak önmagukba, a nyelvbe vannak zárva: nincs kiút a nyelvből.³ A fordítás sem jelent megoldást erre a problémára, ugyanis az is nyelv alapján történik.

Wierzbicka a kiutat egy olyan metanyelv létrehozásában látja, mely képes lenne arra, hogy univerzális nyelvi fogalmakon (nyelvi univerzálék) keresztül egy olyan alapnyelvet hozzon létre, amely elméletben megegyezik minden nyelvben. Ezt nevezi Wierzbicka természetes jelentéstani metanyelvnek (*Natural Semantic Metalanguage*). Ez a metanyelv független minden nyelvtől, önmagát megmagyarázó, nem épít a nyelvek egészére, hanem csak arra a közös alapra, amely mindegyik nyelvben megtalálható (Wierzbicka 1997: 24).

Ebben a dolgozatban nem szeretném behatóan vizsgálni Wierzbicka elméletét. Elhamarkodott lenne azt mondani, hogy a nyelvek összehasonlítása megmagyarázhatja a különböző kultúrák mögött álló gondolkodásmódot, azonban mint azt a kifejezések magyar fordításai is bizonyítják, leszűrhetünk olyan következtetéseket, amelyek a magyar nyelvre, s közvetve a magyar gondolkodásra is utalnak. Ugyanakkor úgy vélem, hogy a metanyelv, amelynek segítségével Wierzbicka bemutatja az episztemikus kifejezéseket nagy segítséget nyújthat a fordítónak a kifejezések jobb megismerésében.

2.1 Az episztemikus modális kifejezések értelmezése

Wierzbicka munkájában a következő episztemikus kifejezéseket sorakoztatja fel: ***I expect, I believe, I suppose, I assume, I imagine, I gather, I presume, I guess, I suspect, I take it, I understand, I trust, I wonder, I feel*** (Wierzbicka 2006: 206). Kiválasztásuknál az elsődleges szempont az volt, hogy állítása szerint egyedülállóak a világ többi nyelvével összehasonlítva. Nem kell egyetértenünk ezzel a kijelentéssel ahhoz, hogy elismerjük, ez a nagyfokú árnyaltság, amely ezeket a kifejezéseket, s egyáltalán az angol modális rendszert jellemzi, valóban figyelemreméltó, és ezért is fontos a fordítástudomány számára a vizsgálatuk.

³ “there is no exit from language” Appignanesi and Garratt 1995: 76, idézi Wierzbicka 1997: 23

A Wierzbicka által bemutatott kifejezések közül öttel szeretnék foglalkozni, a többit ezen öttel együtt egy nagyobb munka keretében fogom vizsgálni. Most az öt kifejezés vázlatos bemutatása következik.

A példamondatokat, illetve azok elemzését Anna Wierzbicka *English: Meaning and Culture* című könyvéből használom fel (Wierzbicka 2006: 208-213). Az első esetben egy modális és egy nem modális kijelentést hasonlítok össze, azért hogy rávilágítsak a mondatok közötti különbségekre és arra, hogy ebből milyen információt lehet leszűrni az elemzéshez.

I think

Az egyik legfontosabb episztemikus modális kifejezés Wierzbicka szerint. A különbség az *I think* kifejezést tartalmazó mondatok és az őket nem tartalmazók között a következőkben figyelhető meg.

- a. *It is raining.*
- b. *I think it is raining.*

Az **a.** mondat tényközlő, valóságábrázoló (*Esik az eső.*). Sem a beszélőnek, sem a hallgatónak nincs kételye afelől, hogy a leírt esemény bekövetkezett. A **b.** mondat azonban már egy többletinformációval is rendelkezik. A beszélő amellett, hogy a leírt eseményről tesz állítást, kifejezi saját véleményét, saját személyes attitűdjét is. Így a mondat már nem valóságábrázoló, hanem a világ egy lehetséges állapotát mutatja be szubjektív nézőpontból (*Azt hiszem, esik az eső.*). Fontos megjegyezni, hogy ez a mondat a beszélő tudásához, meggyőződéséhez kapcsolódik. Ez a többletjelentés az episztemikus modalitás sajátossága.

Meg kell vizsgálnunk, hogyan változtatja meg egész pontosan a szöveg jelentését az *I think* kifejezés. Wierzbicka metanyelvi elemekre bontva a következőképpen írja le a két mondatot:

- It is raining* =
- a. I say: it is raining
 - b. I know

A beszélő egy állítást tesz. Azt mondja: *Esik az eső.* Mivel a kijelentése tényközlő, ez feltételez egy második elemet is, mégpedig azt, hogy a beszélő kijelentheti azt, hogy esik az eső,

mivel biztosan tudja azt. Az angolban az *I know* megingathatatlan biztos forrásból, vagy személyes tapasztalatból szerzett ismeret jelöl.

I think it is raining =

- a. I say: I think like this: it is raining
- b. I don't say I know

A második mondat esetében a beszélő ismét tesz egy kijelentést. Azonban nem azt mondja, hogy esik az eső, hanem azt, hogy ő erről a dologról (az esőről), így gondolkodik. Mint ahogy az előző mondat is, ez is feltételez egy második kijelentést, de itt már nem azt állítja a beszélő, hogy tudja azt hogy esik az eső, hanem közli azt velünk, hogy eshet, de ő nem mondja azt, hogy ez biztos, tehát nem vehetjük biztosra.

Wierzbicka szerint ezek a kifejezések: *I say, I think, I don't know és I don't say I know* alkotják az episztemikus kifejezéseket vizsgáló metanyelv alapjait.

I suppose

Az *I suppose* kifejezés a beszélő hezitálását fejezi ki, ugyanis nincs elegendő információ birtokában ahhoz, hogy mondanivalóját mint tényt fogalmazza meg. Megfigyelhető még a használatakor az, hogy a beszélő maga is elgondolkodik, és eredményként egy feltételes, átmeneti válasszal tud szolgálni.

Az *I suppose* kifejezéshez gyakran kapcsolódnak: utókérdések, az *I don't know, you know* kifejezés, a bizonytalanság nyelvi jelölői, és az *about, around, vagy thereabouts* kifejezések, illetve a *could* modális segédige. Ezek az elemek a következő metanyelvi elemzést adják meg.

I suppose it is up to the public =

- a. I say: I think like this now: it's up to the public
- b. I don't know
- c. I'm thinking about it now

A fenti esetben a beszélő olyan helyzetbe kerül, amikor nem tud konkrét, tényközlő választ adni (*I don't know*). Csak a saját meggyőződésére támaszkodik. Ő most így gondolja: *Úgy vélem, ez a közösségen múlik*. Ugyanakkor az *I suppose* magában hordozza azt a jelentést is, hogy bár a beszélő nem tud konkrét választ adni, most, ebben a pillanatban is gondolkodik a válaszon.

I guess

Az *I guess* episztemikus modális kifejezés Wierzbicka szerint a szakirodalomban az *I suppose* amerikai változataként jelenik meg, és nagyon gyakori az amerikai nyelvhasználatban (Wierzbicka 2006: 210).

El kell mondanunk róla azt, hogy az *I suppose*-zal együtt mindkettő kiemeli azt, hogy a beszélő nem tudja biztosan, amit mond (*I don't know*), ugyanakkor ebben a pillanatban ezt gondolja (*I think like this now*). Wierzbicka a kettő közötti különbséget nem abban ragadja meg, hogy az egyik kifejezés használatakor a beszélő több tudással rendelkezne, mint a másik esetén, hanem abban, hogy az *I guess* esetén a beszélő többet kockáztat és kész vállalni a fellelőséget érte. Minden esetre sokkal erőteljesebb, hirtelenebb, bátrabb megnyilatkozást sugall, ha a mondanivalónkhoz az *I guess* kifejezést csatoljuk.

I guess I'll go. =

- a. I say: I think like this now: I'll go
- b. I don't know
- c. if I have to say something about it now I want to say this

Lehet, hogy elmegyek (*I guess I'll go*). A beszélő az *I guess* kifejezést akkor használja, amikor feltétlenül mondania kell valamit ott helyben, abban a kommunikációs szituációban (*Ebben a pillanatban úgy gondolom*), de nincs kellő tudása róla, nem biztos a dolgában (*I don't know*). Ekkor lép be ez az elem: *ha muszáj mondanom valamit, akkor ezt mondom* (*if I have to say something about it now I want to say this*).

I gather

Az *I gather* kifejezés egy már meglévő minimális tudásra épül. A beszélő az *I gather* esetében nem rendelkezik teljes tényyszerű tudással, így még mindig érvényes rá az *I don't know* kifejezés. A beszélő, annak ellenére, hogy még nem rendelkezik biztos, teljes tudással, rendelkezik olyan forrásokkal, amelyekből információkat gyűjthet, és ez alapján tesz egy kijelentést. Azonban feltevődik a kérdés, hogy ezek a források mennyire megbízhatóak. Wierzbicka azt mondja, hogy ezek feltételes ismeretek (*hypothetical knowledge*), nem pedig megbízható, első forrásból származóak (Wierzbicka 2006: 211). Az elemzés tehát a következőképpen néz ki:

I gather there is going to be a further inquiry. =

- a. I say: I think now that it is like this: people can know that there is going to be a further inquiry
- b. I don't say I know
- c. I think like this because I know some other things now

Úgy hallottam, hogy további nyomozásra számíthatunk.

- a. Azt mondom: Úgy gondolom, hogy a helyzet a következő: tudni lehet azt, hogy további nyomozásokra számíthatunk.
- b. Nem állítom, hogy tudom.
- c. Így gondolom, mivel tudok néhány egyéb dolgot.

I presume

Az *I presume* kifejezés abból a szempontból tér el a többi kifejezéstől, hogy olyan mondatokban jelenik meg, amelyek a megszólítottól tesznek állításokat, és akitől visszaigazolást várnak. Erre utal az utókérdések gyakori jelenléte is. Az *I presume* esetében a beszélő sokkal magabiztosabban tesz egy kijelentést mint az *I think* esetén, azonban óvakodik kijelenteni azt, hogy ő tudja a választ. Így kerül el azt, hogy egy téves kijelentés esetében nevetség tárgyává váljon.

I presume you work for the council. =

- a. I say: I think now that it is like this: you work for the council
- b. I don't say I know
- c. I think about it like this: I can know it

Feltételezem, hogy a tanácsnak/testületnek dolgozik.

- a. Azt mondom: Úgy gondolom, hogy a helyzet a következő: ön a tanácsnak dolgozik.
- b. Nem állítom, hogy tudom.
- c. Így gondolkodom róla: Tudhatom.

A beszélő nem állítja azt, hogy birtokolja a tudást, de ugyanakkor megjegyzi azt, hogy lehet, hogy tudja, tudhatja.

Wierzbicka szerint érdekes módon éppen az *I presume* használata az, ami megakadályozza azt, hogy mások a beszédünk után merésznék vagy esetleg önhittnek tartsanak. Az *I presume* kifejezést akkor is gyakran használják, ha olyan embert szólítanak a nevén, akit bár nem ismernek személyesen, de hallottak már róla, esetleg kinézetét is ismerik.

Milyen következtetéseket tudunk a fentiekből megállapítani?

A fenti metanyelvi elemzések jól szemléltetik azt, hogy az angol anyanyelvűek mennyire összetett rendszert használnak arra, hogy személyes meggyőződésüket kifejezzék. Ez már az öt episztemikus kifejezés elemzése során kiderült, pedig a skála, amelyen ezek a kifejezések variálódnak, sokkal szélesebb. A problémát az jelenti, hogy ezeknek a kifejezéseknek a jelentése gyakorta hasonlít egymásra, így átfedik egymást. Köztük megtalálható egy olyan jelentésbeli távolság, mely bizonyos esetekben nagyobb, mint mondjuk az *I think* és az *I gather* esetében, de olykor a jelentések sokkal közelebb állnak egymáshoz, mint például az *I suppose* és az *I guess*, vagy véleményem szerint az *I gather* és az *I presume* esetén.

Ezeknek a kifejezéseknek a tudatos és rendeltetés szerinti használatuk a nem anyanyelvi beszélőnek és a fordítónak egyaránt problémát okozhat. Árnyaltságuktól fogva nem mindegy, hogy mit és mikor használunk. Akárcsak a modális segédigék, ezek is megkövetelik a maguk kommunikációs helyzetét, amelyben használhatjuk őket.

Az angol nyelv fontos elemei ezek a szerkezetek, ugyanis kifejezik a beszélő világról való tudását, a világhoz való hozzáállását, a beszélő saját meggyőződését (Wierzbicka 2006: 206).

3. Az angol episztemikus modális kifejezések magyarra fordításának lehetőségei

3.1. A vizsgált szövegkorpusz

A vizsgált szövegkorpusz a Glosbe⁴ többnyelvű szótárból és adatbázisból származik. Az adatbázis nagysága több mint 1 milliárd mondatra tehető, s feldolgozza a világ majdnem összes nyelvét.

Figyelemreméltó magyar nyelvű állománnyal is rendelkeznek, hiszen magyar nyelvű adatbázisuk az első húsz legnagyobb adatbázis között található. Az oldal szövegkorpuszának nagy részét az Opensubtitles⁵ filmfelirat adatbázisa képezi, mely több mint kétmillió filmfelirattal rendelkezik a világ számos nyelvén. Ugyanakkor a Glosbe adatbázisában megtalálható az Európai Parlament plenáris üléseinek is a lejegyzett anyaga.

Az általam vizsgált mondatok kivétel nélkül az *Opensubtitle* filmfelirat adatbázisából kerültek ki. A vizsgált szöveganyag így társalgási jellegű adatokra épül. Ez azért fontos, mert a

⁴ <http://glosbe.com/>

⁵ <http://www.opensubtitles.org>

társalgási szövegekben sokkal nagyobb arányban jelenik meg a személyes attitűd, a személyes meggyőződés, vagyis az episztemikus modalitás. Ezt igazolja az a tény is, hogy az Európai Parlament jogi szövegeiben egyáltalán nem találtam episztemikus modális kifejezéseket.

3.2 Az *I think*, *I guess*, *I suppose*, *I gather*, és az *I presume* kifejezések fordításának vizsgálata

I think

Az *I think* episztemikus kifejezés egy nagyon általános jelentésű eleme a modális episztemikus kifejezőkészletnek. Talán ez is lehet az oka annak, hogy Wierzbicka ebből indul ki a könyvében.

A kifejezés igen gyakori, az adatbázisban több mint 125 alkalommal jelentkezik és ebből csak 24 alkalommal marad el a lexikális fordítás.⁶

A fordítási lehetőségek esetében, abszolút dominancia jellemzi az *azt hiszem* és a *szerintem* kifejezéseket. Az első 39, a második 31 esetben jelentkezik ebben a formában.

Well I met this Norwegian ship' s captain once...I think he was from Oslo and he had a theory about motion sickness, something to do with the relationship between your vision and the weight of your shoes

Mikor azzal a norvég kapitánnyal találkoztam, azt hiszem oslo-i volt, neki volt egy érdekes teóriája ezzel kapcsolatban, miszerint a látás és a cipő súlyja kapcsolatban áll egymással

Mom, I think we' re just gonna pack up and-- hey, you know what? Can I bum a ride with you? Anya, szerintem össze kellene csomagolnunk és...Hé, tudod mit? Megkérhetlek rá, hogy vigyél el?

Azonban a *hisz* modális ige, az *azt hiszem* forma mellett még több más alakban is szerepelt. Bár kifejezés módosult, ugyanabból az igéből indult ki.

I don' t think the Foundation would want to lose her
Nem hiszem, hogy az Alapítvány el akarja veszíteni

I don' t think Matt' s capable of that
Nem hinném, hogy Matt képes lenne rá

⁶ A következőkben a fordítás elmaradásán a konkrét lexikális-mondattani szintű érték-hordozók hiányát értem a magyar fordításban.

I didn' t think there were any survivors in the South
Nem hittem volna, hogy itt délen vannak még túlélők

Néhány egyéb fordítási lehetőség is megjelenik, de számuk elenyésző: *gondolom, úgy gondolom, ha meggondolom, úgy érzem, ha jól emlékszem, lehet, nyilván, talán, felteszem, esetleg úgy látszik.*

I guess

Mint már Wierzbicka is említette a tanulmányában, az *I guess* kifejezés nagyon elterjedt az amerikai angolban. Ezt bizonyítja az is, hogy az *I guess* kifejezés 139 esetben jelenik meg. Ebből 34 esetben marad el a lexikális szintű fordítás. Ez az eddigi legnagyobb számú elmaradás az öt kifejezés szintjén.

Az összehasonlítás azt mutatta ki, hogy 60 esetben a *hisz* igét használták a fordítók.

Well, I guess we all deal with the anniversary differently
Igen, azt hiszem mind másképp kezeljük az évfordulót

Oh, I guess it wasn' t the biggest sacrifice ever made for science
Ó nem hiszem, hogy ez a legnagyobb áldozat, amit a tudományért hoztak

Well, then I guess you' ve got your work cut out for you
Nos, úgy hiszem ez testhez álló feladat lesz magának

A *hisz* ige messzemenően a leggyakoribb. Utána következik a *gondolom* ige, mely 14 esetben van jelen.

I guess you can say that I' m here protecting my inheritance
Gondolom, mondhatja azt, hogy az örökségem védelme miatt vagyok itt

Bármilyen más fordítás csak elenyésző számban jelentkezik: *szerintem, talán, úgy látszik, valószínűleg, úgy gondolom, biztos, hát..., úgy tűnik, ha jól értem, sejtem, igaz...?, végül is, úgy érzem, ezeki szerint, úgy vélem, úgy, szóval.*

I suppose

Az *I suppose* episztemikus modális kifejezés esetében 83 mondatpárt elemeztem. Ebből 17 esetben maradt el a kifejezés konkrét lexikai elemmel való fordítása.

A kifejezés fordítása nagyon változatos volt, igazán kiemelkedő számú fordítási lehetőség a *gondolom* modális ige, mely 21 alkalommal jelenik meg.

Well, I suppose you deserve some fun
Hát, gondolom megérdemelsz egy kis szórakozást

Meg kell említenünk az *azt hiszem* és a *feltételezem* modális igéket, melyek 11 és 7 alkalommal jelennek meg.

I told your brothers when they went off to fight. I suppose the time's come for you
A bátyáidnak már mondtam, mikor harcba indultak, és azt hiszem, most rajtad a sor

I suppose they're the spells
Feltételezem, ezek a Varázsigék

Az összes többi fordítási lehetőség nagyon kis arányban megoszlódva jelenik meg. A következő szerkezetekkel találkoztam: *szerintem, lehet, szóval, tegyük fel, úgy látszik, bizonyára, ha jól sejtem, kétkem, nyilván, úgy sejtem, remélem, talán, ha szerencséje van, jól sejtem?, felteszem, úgy gondolom, persze, értem, sejtettem, úgy néz ki.*

I gather

Szűkebb jelentéskörű kifejezés lévén, az *I gather* az adatbázisban csupán 62 alkalommal jelenik meg. Ebből 12 esetben elmarad a konkrét fordítás. Az *I gather* esetében nagyon nagy a szórás. Nincsenek nagyobb csoportok.

Egyedül a *gondolom* modális ige emelkedik ki 5 esetben, minden más fordítási lehetőség számbeli előfordulása 3 és 1 között mozog.

I gather *it was just the one painting?*
Gondolom *nem ez az egyetlen festmény*

Más fordítási lehetőségek: *ha jól értem, úgy vélem, ahogy hallottam, úgy látom, ha jól tudom, sejtettem, a szavaidból ki tudom venni, feltételezem, észrevettem, azt már megtudtam, tudtommal, talán felismert, azt sugallja, valamire következtet, szerintem, igaz, értesült, megtudtam, tudják, értsem úgy, hallom, felfogtam, úgy sejttem, megtanult, eszerint, rájöttem, mondják, nem fogok elfeledkezni az ígéretedről, szóval, azt látom, jól sejttem?, abból észrevettem, amennyire én hallottam, úgy hallom, azt is tudom.*

I presume

Az *I presume* esetében 113 mondatpárt találtam. Ebből 9 esetben elmarad a lexikális szintű fordítás. A magyar fordításokban vezető helyet foglal el a *gondol* és a *feltételez* modális ige. A *gondol* 29 esetben, a *feltételez* 27 esetben jelenik meg.

I presume you're another traveler... got it in your head to sample the Dark Continent **Gondolom,**
Ön is egy utazó..... aki fel akarja fedezni a Fekete Kontinenst

I presume *if you are using such a word... that you' ve never experienced the pleasure of an afternoon tea*
Ha ilyen szót használ, feltételezem... hogy soha nem tapasztalta meg az ötórai tea nyújtotta élvezetet

7 esetben jelenik meg a *felteszem* és 6 esetben a *ha jól sejttem* szerkezet.

I presumed *you' ve alerted the media*
Felteszem, *már értesítetted a sajtót*

" Captain " is a nickname, I presume
A " Kapitány " egy becenév, ha jól sejttem

A többi esetben a fordítások jelentősen megoszlottak. Fordítási lehetőségként a következő szavak, szerkezetek jelentek meg: *azt hiszem, ha nem tévedek, ugye, gyanítom, ha jól gondolom, számít, színéből ítélve, jó okom van feltételezni, ezek szerint, úgy vélem, arra következtetek, remélem, jól látom, úgy hiszem, lehet, távol álljon tőlem, hogy merészelek?, úgy gondolom.*

3.2 A fordítás elmaradásának esetei

A kutatás során a fordítás elmaradásának neveztem azokat az eseteket, amikor a magyar mondatokban nem jelent meg egy adott lexikális kategória, amely az angol mondatban szereplő modális kifejezés helyét betöltötte volna, hordozva annak modális értékét. Azonban megfigyelhető az, hogy amiért nincs ott egy adott lexikális elem az angol episztemikus kifejezés helyén, azért még a magyar mondatban megjelenhet valamilyen modális érték-hordozó, vagy visszaadhatja a mondat az adott kifejezés által leírt mentális folyamatot.

Az *I gather* esetében a következő fordítási lehetőségekre figyeltem fel:

The campus computer, I gather?
Már megint az egyetemi számítógép!

A *már megint*, szerkezet nem fejez ki modalitást, azonban utal az *I gather* jelentésére azáltal, hogy az eseményt úgy tünteti fel, mintha már megtörtént volna egyszer, s a beszélő már hallomásból tudna volna róla.

So I gathered from your chauffeur
A sofőrje is ezt mondta

Bár a modalitás nem jelenik meg ebben a fordításban a mondat tükrözi az *I gather* hallomás jellegét.

I gather there was a premature detonation
Felrobbant valami?

A fordításban a kérdő mondat az, ami a modális jelentést közvetíti. Így a mondat már nem tényre, hanem a világ egy lehetséges állapotára utal.

Az *I suppose* esetében a modális értéket két alkalommal is a kérdő mondat adja vissza:

The son of the renowned captain I suppose
A híres kapitány fia?

By "minority community" I suppose you mean the hoods?
A gengszterekre gondol?

Az *I guess* esetében többször megjelent a „...” jelölés. Ez a modális episztemikus kifejezés helyén jelenik meg, mintegy a hezitálást kifejezve.

Anyhoo, we need to have a meeting with you and I guess with you, Tony, and anyone else who wants to come along, about your so- called movement

Az a helyzet, hogy beszélnünk kell veled... és veled is, Tony... meg mindenkivel, aki csatlakozna hozzátok... az úgynevezett mozgalmatokról

We' ve had our moments, I guess, but he' s a wonderful husband and father
Voltak rossz pillanatok, de... ő nagyszerű férj és apa

Well, I- I- I guess you could say I put her through a lot
Nos... nyugodtan mondhatjátok... elég sok mindennek tettem ki

Az *I think* kifejezés esetében a modális értéket egy esetben az inverzió fejezi ki. Ilyen formában a mondat nem tényközlő, hanem a világnak csak egy lehetséges állapotát jelöli.

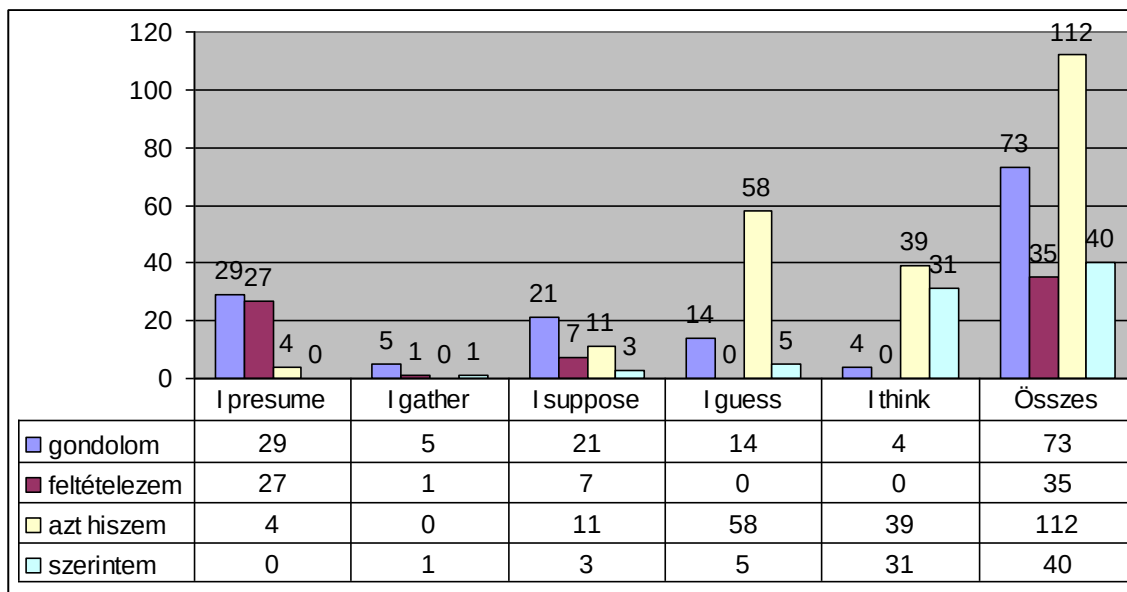
I don' t think you' re dreadful.
De rettenetes, az nem vagy.

Egy esetben megjelenik a feltételes mód is, mint modális értékhordozó.

I think it is a wonderful idea
Én örülnék neki

Összegzés

Összesítve a következő eredményekkel szolgál a kutatás. Összesen 522 mondatot vizsgáltam. Ebből az 522 mondatból 94 esetben elmaradt a lexikális fordítás. Ahogy azt a lenti ábra is mutatja, a négy leggyakrabban megjelenő fordítási lehetőségek a következők: az *azt hiszem* 112 esetben, a *gondolom* 73 esetben, a *szerintem* 40 esetben illetve a *feltételezem* 35 alkalommal. Ez összesen 260 esetet tesz ki, ami azt mutatja, hogy a mondatok felében ezzel a négy megoldással éltek a fordítók, míg a mondatok másik felében 168 mondatot 71 féle módon fordították 1-től 9-ig terjedő nagyságban, illetve 94 alkalommal elhagyták a fordítást.

A *gondolom*, *feltételezem*, *azt hiszem* és a *szerintem* szavak megoszlása a fordításokban

A fenti ábra a négy leggyakoribb fordítási esetet mutatja be az egyes episztemikus kifejezések viszonylatában. Az utolsó oszlop pedig bemutatja azt, hogy az 522 mondatból hány esetben jelent meg a négy leggyakoribb fordítási mód.

A legmagasabb értéket az *azt hiszem* modális ige esetében tapasztaltam. Az episztemikus kifejezések szintjén az *I guess* és az *I think* esetében volt a leggyakoribb ez a fordítási mód. Ez valószínűleg a kifejezések jelentésével magyarázható. Az *I guess* jelentése magába foglalja azt, hogy amennyiben a beszélőnek feltétlenül mondania kell valamit, akkor ezt mondja (*if I have to say something about it now I want to say this*). Az *azt hiszem* magyar szerkezet pedig eleget tesz ennek a jelentésnek. A beszélő az összes lehetséges világállapot közül rámutat arra, amelyik ebben a pillanatban szerinte lehetséges.

Az *I think* esetében is hasonló a helyzet. A beszélő az *azt hiszem-mel* kifejezi, hogy szerinte ez a lehetőség áll fenn, illetve azt, hogy nem állítja, hogy ezt tudja. Ugyanezt fejezi ki az *I think* másik leggyakoribb fordítási módja, a *szerintem* is.

Az *azt hiszem* és a *szerintem* a többi kifejezés esetében is megjelenik, de nagyon kis számban.

Az *I presume* kifejezés esetében a beszélő nem mondja azt, hogy tudja az adott információt, de kijelenti azt, hogy tudhatja (*I don't say I know; I think about it like this: I can know it*). Ebben az esetben a beszélő biztosabb a dolgában mint az *I guess* és az *I think*

használatakor, azonban még ebben az esetben sem meri azt mondani, hogy tud egy bizonyos dolgot.

Az *I presume* kifejezést a *gondolom* és a *feltételezem* kifejezésekkel fordították a leggyakrabban. Ez a két modális ige abban tér el az *azt hiszem-től* és a *szerintem-től*, hogy nem mutat rá egy lehetséges világállapokra, hanem bizonyos mentális folyamatokat jelöl (feltételezés, gondolkodás) ami alapján a beszélő kijelentését megteszi. A beszélő a kijelentés pillanatában már bizonyos előfeltevések birtokában állít valamit, és visszaigazolást vár a beszédpartnertől.

Az *I suppose* jelentése mintegy átmenetet képez az *I presume* és az *I guess* között, ezt az is mutatja, hogy mind a négy fordítási lehetőség megjelenik ennél a kifejezésnél. Az *I suppose* esetében a beszélő nem állítja azt, hogy tudhatja az információt, nincsenek előfeltevései. Ugyanakkor nem is kockáztat kijelentésével, mint az *I guess* használatakor.

Az *I suppose* esetén a beszélő a kijelentés pillanatában közli állítását, de ugyanakkor közli azt is, hogy elgondolkodott azon (*I'm thinking about it now*). Tehát az *I suppose* esetén a beszélő kevesebbet kockáztat, mint az *I guess* esetében és kevesebb mentális folyamat zajlik le benne, mint az *I presume* esetén. Ezért lehetséges az, hogy ezt a kifejezést mind a négy eszközzel fordították.

Az *I guess* kifejezést mondhatniannyiféleképpen fordították, ahány példamondatot elemeztem. 62 mondatból 50 esetben fordították a kifejezést valamilyen lexikális eszközzel. Ezt az 50 mondatot pedig 34 módon fordították le.

Az *I gather* kifejezés esetén a beszélő az állítását már meglévő ismeretekre alapozza. Nem mentális folyamatokra, mint az *I presume* esetében, hanem egy már birtokolt tudásra. Az *I gather* használatakor a beszélő nem kockáztat, hanem bizonyos adatokat mérlegelve jelent ki valamit. Ebben az esetben a fordítók nem használják a többi kifejezésnél használt fordítási módokat. A fordítási módok főleg értelmi, észlelési folyamatokra utaló igék, tagmondatok, körülíró szerkezetek: *rájöttem, felfogtam, tudom, azt látom, úgy hallom, jó okom van feltételezni, nem fogok elfeledkezni az ígéretedről*. Ezeknek a használata azt eredményezi, hogy az *I gather* kifejezés fordítása nagyon változatos.

Egyéb fordítási módok

A modális kifejezőeszközök változatosan jelentkeznek a fordításokban. Leggyakoribb kifejezőeszközök a **modális igék**: *hisz, gondol, feltételez, feltesz, gyanít, remél, sejt, sugall,*

kétkedik. 263 esetben állnak ezek a magyar fordításban az episztemikus kifejezések helyén. 41 esetben jelenik meg **ragos névutó**: *szerintem, tudtommal*.

33 esetben jelenik meg egy **modális tagmondat**. A modális tagmondatokban gyakran jelenik meg egy modális ige, ezért kérdéses az, hogy milyen nevén tárgyalhatjuk őket. Én az átláthatóság kedvéért modális tagmondatnak, az *úgy ...* típusú mondatokat vettem: *úgy vélem, úgy érzem, úgy látom, úgy sejtem, úgy látszik, úgy hiszem, úgy hallom, úgy néz ki, úgy tűnik, értsem úgy*. Kivételek: *arra következtetek, jól sejtem, igaz, jól látom*.

23 esetben jelentek meg **nem modális igék** a fordításban: *tud, számít, lát, értesül, ért, felfog, hall, megtanul, rájött, észrevesz, mond(ják)*. Ezeknek az igéknek a nagy része az *I gather* kifejezés fordításaként jelentkezett.

22 esetben jelent meg a **módosítószó** mint kifejezőeszköz: *talán, biztos, bizonyára, esetleg, persze, ugye, nyilván*.

A fordítók **feltételes tagmondatokkal** is igyekezte visszaadni a modális értéket. Erre 17 esetben volt példa: *ha jól sejtem, ha nem tévedek, ha jó értem, ha jól gondolom, ha jól tudom, ha jól emlékszem*.

10 esetben **kötőszó** közvetítette a modális értéket: *ha, végül is, szóval, hát*.

A modális értékhozók két fő kategóriájából, a **modális határozószókból** csupán 6 példára bukkantam (*valószínűleg, úgy, eszerint*), a **modális segédigékből** pedig csupán 5 esetre találtam példát (*lehet*).

A fordítók 8 esetben alkalmaztak egyedi **körülíró szerkezeteket**: *színéből ítélve, a szavaidból ki tudom venni, hogy merészelek?, jó okom van feltételezni, nem fogok elfeledkezni az ígéreteről, távol álljon tőlem, ahogy/amennyire hallottam*. Ezek a szerkezetek nagyrészt az *I gather* fordítása esetében jelennek meg.

Következtetések

Az angol episztemikus modális kifejezéseket leggyakrabban modális igékkel fordították. A példamondatok elemzéséből a következőket állapíthatjuk meg: mivel az angol modális rendszer nagyon árnyalt, nem tudunk minden egyes angol kifejezéshez egy meghatározott fordítási módot társítani, de a fordítási módok megoszlása jól körülhatárolja azt, hogy milyen kifejezésekkel élhetünk az angol kifejezések fordítása esetén. Bár vannak olyan magyar értékhozók, melyek több angol kifejezésnél is megjelennek, mégis ekvivalensen közvetítik az

adott kifejezés jelentését, annak ellenére, hogy nem rendelkeznek annyira árnyalt modális jelentésekkel, hanem gyakran az adott szövegkörnyezeten belül változik meg jelentésük.

Ugyanakkor a nagyszámú fordítási lehetőség megjelenése, mint például az *I gather* esetében, azt bizonyítja, hogy a magyar nyelv számos modálisnak és nem modálisnak vélt kifejezőeszközzel rendelkezik, amellyel visszaadhatja a modális jelentéseket. Ez azt eredményezi, hogy változatos, sokszínű fordításokat hozhat létre magyar nyelven a fordító.

Eddigi kutatásaimra visszatekintve meglepő eredménynek számít, hogy az olyan hordozóelemek, mint a feltételes mód, a ható igeképző, a felszólító mód, vagy a jövő idő, vagyis az alaktani hordozóelemek igen kis számban jelentkeztek, míg a modális segédigék fordításakor a legtöbb esetben ezek voltak a modális érték legfőbb hordozói (Schnébli 2011: 25).

Ugyanakkor még azt is megjegyezném, hogy azok a mondatok, amelyekben megjelennek a modális érték kifejező elemei, véleményem szerint éppen annyira „magyarul” hangzanak, mint azok, amelyekben nem jelennek meg, sőt elmondhatjuk azt is, hogy némely helyen a fordítás akkor hangzik jobban magyar nyelven, ha elmarad a modális kifejezőeszköz.

I don' t think I' m the best lawyer for you
Nem én vagyok a megfelelő ügyvéd.

A magyar mondat ebben a formában biztosabb, határozottabb, magyarul jobban hangzik mintha azt mondanánk, “*nem gondolom, hogy én lennék a megfelelő ügyvéd...*”. A nagyszámú elmaradt esetet figyelembe véve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fordítók nem érezték minden esetben a szükségét annak, hogy átültessék a modális jelentést a magyar fordításba. A magyar mondatok gyakorta tényközlők és nem rendelkeznek semmilyen modális elemmel.

Felhasznált szakirodalom

Benő Attila 2011. Modalitás, nyelvi kategorizálás, fordítás. In: Bárdosi Vilmos (szerk.) *Tegnap i filológiánk mai szemmel*. 2011. Budapest: Tinta Kiadó. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 127., 33–52.

De Haan, Ferdinand 2004. *Typological approaches to modality*
<http://www.u.arizona.edu/~fdehaan/papers/typmod.pdf> [2011.02.05]

Gonzálves, Francisco Garcia 2000. *Modulating grammar through modality: A discours approach*. <http://institucional.us.es/revistas/revistas/elia/pdf/1/9-gonzalvez.pdf> [2011.04.16.]

Kiefer Ferenc 1986. A modalitás fogalmáról. *Nyelvtudományi Közlemények*. 88. 3–37.

Klaudy Kinga 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Scholastica Kiadó. Budapest.

Kosur, Heather Marie 2010. *Semantics and Pragmatics of English Modal Verbs: The Meanings and Uses of Modal Auxiliary Verbs in English*. www.suite101.com/content/semantics-and-pragmatics-of-english-modal-verbs-a216311 [2011.04.16]

Kugler, Nóra 1999. Mondattan In: Keszler Borbála (szerk.) *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Palmer, F.R. 1990. *Modality and the English Modals*. Longman. New York.

Schnébli Lénárd Sándor 2011. A modális jelentések érvényesülése William Golding *Lord of the Flies* című művének magyar fordításában. Szakdolgozat, Kolozsvár.

Wierzbicka, Anna 1986. Human Emotions: Universal or Culture-Specific? *American Anthropologist*, New Series, Vol. 88, No. 3. (Sep., 1986), pp. 584-594.
<http://links.jstor.org/sici?sici=00027294%28198609%292%3A88%3A3%3C584%3AHEUOC%3E2.0.CO%3B2-I> [2013.01.16]

Wierzbicka, Anna 1997. *Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. New York: Oxford University Press.

Wierzbicka, Anna 2006. *English Meaning and Culture*. New York: Oxford University Press.